podlegają monitorowaniu przez właściwy nadzór finansowy. I mimo pewnych zalet bankowości szarej strefy podejmowane są wysiłki w celu wprowadzenia bardziej restrykcyjnych warunków ich funkcjonowania. Przykładowo w Polsce z dniem 27 października 2012 roku Spółdzielcze Kasy Oszczędnościowo-Kredytowe (tzw. SKOK-i) zostały objęte państwowym nadzorem sprawowanym przez Komisję Nadzoru Finansowego (KNF).

W krajach rozwijających się system bankowy jest zwykle bardzo skomplikowany. Takim przykładem są Indie. W tym kraju oprócz legalnie funkcjonujących podmiotów istnieją banki regionalne powołane do obsługi typowych przedsięwzięć inwestycyjnych, np. National Bank for Agricultural and Rural Development (NABARD), National Housing Bank (NHB), Small Industries Development Bank of India (SIDBI). Banki te mają swoje statutowe zadania i koncentrują się na określonej niszy rynkowej. Oprócz tej grupy działają również banki, które są bankami zaliczanymi do szarej strefy – cieszącymi się akceptacją społeczną. Do takich należy przede wszystkim zaliczyć: Chit Funds, Badla Financiers, Commodity Trade Financiers, Money Lenders, Gold Saving Companies, Gold Loan Companies, Pawnbrokers, Plantation Companies [Acharya V.V., Khandwala H., Öncü T.S., 2013].

3.2. Bezpieczeństwo finansów publicznych a szara strefa

Bezpieczeństwo finansów publicznych należy rozpatrywać na szczeblu makro- i mikroekonomicznym. Na szczeblu makroekonomicznym nie występuje jedna definicja bezpieczeństwa finansowego. Według M. Iwanicz-Drozdowskiej bezpieczeństwo finansowe odnosi się do roli oraz zadań państwa i polega na ochronie wszystkich uczestników rynku finansowego [Iwanicz-Drozdowska M., 2008]. Według L. Karbownika bezpieczeństwo finansowe jest stanem pewności działania podmiotów rynkowych [Karbownik L., 2012]. Bezpieczeństwo finansowe może być także definiowane jako zdolność budowania niezależności finansowej [Gołębiowski G., Russel P., 2014]. Bezpieczeństwo finansowe na szczeblu makroekonomicznym może być także definiowane jako umiejętność realizowania celów finansowych, w tym przede wszystkim:

- utrzymanie celu inflacyjnego,
- utrzymanie dyscypliny budżetowej,
- zapewnienie dochodów budżetowych,
- ograniczenie zadłużenia publicznego,
- zapewnienie stabilności rynku finansowego.

Kontekst bezpieczeństwa finansowego jest także rozważany w odniesieniu do wzrostu gospodarczego [Wrzesiński M., 2014]. Kiedy finanse publiczne przyczyniają się do wzrostu gospodarczego, wówczas tego typu sytuację należy uznać za bezpieczną. Na problem bezpieczeństwa finansowego w odniesieniu do finansów publicznych należy patrzeć w ujęciu całościowym, a nie częściowym. Wielu autorów koncentruje się bowiem na istotnych, ale poszczególnych elementach finansów publicznych. Zazwyczaj jest to kwestia podatków jako podstawowego czynnika zapewniającego dochody budżetowe. Co prawda szara strefa jest obecna w systemie podatkowym, ale jej rozmiary w znacznym stopniu zależą od:

- rozwiązań prawnych w danym kraju,
- sprawności działania organów państwowych (w tym zajmujących się kontrolą finansową),
- obciążeń podatkowych,
- dochodów podatników,
- koniunktury gospodarczej,
- ogólnego rozwoju gospodarczego kraju.

Już w 1983 roku H. Weck oraz B.S. Frey ustalili relację pomiędzy wysokością podatków a szarą strefą w kontekście krzywej Laffera. Weck i Frey w swoich badaniach zajęli się trzema obszarami dociekań:

1) sfera legalna gospodarki,
2) sfera nielegalna (szara strefa),
3) aparat państwowy.

Kolejny bardzo ważny element w bezpieczeństwie finansowym to zapewnienie odpowiedniej jakości życia mieszkańcom danego kraju, bezpieczeństwa ekonomiczno-finansowego. Społeczeństwo, zwłaszcza w krajach rozwiniętych gospodarczo, w okresie wieku produkcyjnego osiąga pewien zadowalający status materialny. Natomiast po osiągnięciu określonego wieku nabywa prawa emerytalne, ewentualnie rentowe. Dodatkowo obserwuje się wyraźny proces starzenia się społeczeństwa. Nie tylko chodzi o wydłużenie życia, lecz także o zmiany struktury społeczeństwa. Zwiększa się odsetek ludzi starszych, spada udział osób młodych, maleje liczba narodzin. W takim przypadku pojawia się duży problem z zapewnieniem odpowiedniego standardu życia osobom starszym.

W Polsce system emerytalny składa się z trzech segmentów:

1) system ubezpieczeń pracowniczych (ZUS),
2) system KRUS,
3) służb mundurowych, sędziów i prokuratorów.

Trzem ww. segmentom towarzyszą źródła finansowania pochodzące z trzech filarów. Pierwszy jest obowiązkowy, drugi tworzą otwarte fundusze emerytalne,

a trzeci – dobrowolny, w którym składka jest negocjowana indywidulanie z zarządem funduszu. Szara strefa także wywiera wpływ na system ubezpieczeń społecznych. Z jednej strony fundusze składkowe stanowią pokusę do wyłudzeń środków. Z drugiej strony w przypadku szarej strefy znaczna liczba osób zatrudnionych bez stosownych umów nie odprowadza składek. Na indywidualnych kontach, na których odkładane są składki, nie zostaną zgromadzone wystarczające oszczędności. Ewentualne emerytury nie wystarczą na zabezpieczenie bytu socjalnego obywateli. W takim przypadku pojawi się problem zapewnienia określonego poziomu życia przez budżet państwa. Dlatego należy poszukiwać próby odpowiedzi na pytania:

- Jak powinny być tworzone finanse publiczne w sytuacji rozległej szarej strefy?
- Jak ograniczyć negatywne skutki szarej strefy w kontekście finansów publicznych?

W związku z powyższym bezpieczeństwo finansowe może być rozpatrywane z perspektywy państwa, obywatela, przedsiębiorstwa i rynku finansowego. Bezpieczeństwo finansowe przedsiębiorstwa należy traktować jako pewien stan pozwalający przedsiębiorstwu realizować swoje zobowiązania finansowe, osiągać przewagę konkurencyjną. Realizowanie zobowiązań finansowych nie jest jedynie związane z utrzymaniem płynności finansowej. Przedsiębiorstwo musi inwestować, wdrażać rozwiązania innowacyjne, działania te powinny sprzyjać konkurencji. Łatwo bowiem wyobrazić sobie sytuację, w której przedsiębiorstwo zachowuje płynność finansową, ale nie inwestuje. Wówczas w dłuższej perspektywie staje się mniej konkurencyjne i może utracić swoją pozycję rynkową. Ponadto bezpieczeństwo finansowe przedsiębiorstwa to nie tylko zdolność realizowania swoich zobowiązań finansowych, lecz także taki stan, w którym przedsiębiorstwo jest efektywniejsze od swoich konkurentów. Osiąga wyższą stopę zwrotu w odniesieniu do posiadanych aktywów, charakteryzuje się wyższą produktywnością, skutecznością działania. Odniesienie się do przedsiębiorstwa w kontekście finansów publicznych jest istotne. Finanse publiczne są zasilane przez podatki (m.in. CIT), obciążenia socjalne (np. ZUS), a pracownicy są zobowiązani do odprowadzania podatku PIT. Funkcjonując na rynku, odprowadza się podatki VAT oraz akcyzę (np. zakup paliwa). Podmioty szarej strefy unikają legalnego działania, wypaczają system podatkowy i tym samym deformują bezpieczeństwo publiczne.

Analiza ekonomiczna przedsiębiorstwa szarej strefy jest w znacznej mierze wypaczona. Wynika to z tego, że, po pierwsze, przedsiębiorstwa te z reguły nie prowadzą pełnej dokumentacji finansowo-księgowej, a po drugie, koszty (ich poziom oraz struktura) nie odzwierciedlają rzeczywistości. Pierwszy aspekt jest związany z przeprowadzanymi transakcjami. Znaczna część jest ukrywana przed

organami kontroli. Może być prowadzona podwójna księgowość, ale wówczas problemem jest dostęp do wszystkich dokumentów źródłowych. Podwójna księgowość jest zwykle prowadzona, kiedy działalność jest długotrwała, a do jej prowadzenia zatrudnia się profesjonalistów. Dla organów ścigania takie przypadki są skomplikowane do wykrycia. Pewną ścieżką postępowania jest analiza kosztów w każdym z przekrojów klasyfikacyjnych, tj.:

- rodzajowym,
- kalkulacyjnym,
- funkcjonalnym,
- według stopnia reagowania na zmiany skali produkcji,
- według typów działalności jednostki gospodarczej [Grzenkowicz N., Kowalczyk J., Kusak A., Podgórski Z., 2007].

Koszty rodzajowe obejmują: amortyzację, zużycie materiałów i energii, usługi obce, wynagrodzenia, ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia, pozostałe koszty rodzajowe. Na podstawie wiedzy o kosztach, ich podziale na typy zadań oraz na podstawie średnich dla poszczególnych branż, można stwierdzić, czy są one realne. Przytaczając przykład branży budowlanej, należy przeanalizować wykonywaną inwestycję. Jeżeli inwestycja jest skomplikowana, o wysokiej wartości, a ponoszone koszty są niskie, wówczas przynajmniej część zadań jest przeprowadzana nielegalnie. Koszty te mogą wynikać np. z zatrudniania pracowników „na czarno". Niska amortyzacja także wymaga uwagi. W przedsiębiorstwach budowlanych główny realizator inwestycji nie musi dysponować parkiem maszynowo-sprzętowym. Zazwyczaj zatrudnia podwykonawców. Usługi te mogą być realizowane poza ewidencją i stawki amortyzacji nie odnoszą się do tego typu procesów. Podobne operacje można zaobserwować w przypadku zakupu materiałów i zużycia energii.

Na podstawie układu kalkulacyjnego kosztów ustala się jednostkowy koszt wytworzenia produktu. Uwzględnia się materiały bezpośrednie, płace, koszty (wydziałowe, zarządu, sprzedaży). Kiedy analizuje się przedsiębiorstwo szarej strefy, obliczony koszt jednostkowy porównuje się do kosztu jednostkowego w przedsiębiorstwach działających legalnie. Ten ostatni koszt jednostkowy uznaje się za wzorcowy. Jeżeli są zbyt duże dysproporcje, należy ustalić, w której części składowej układu kalkulacyjnego różnice są największe. Na podstawie układu kalkulacyjnego możliwe jest także wykrywanie ewentualnych operacji prania pieniędzy oraz wyłudzeń, np. podatku VAT. Uzupełnieniem kosztów kalkulacyjnych jest układ kosztów funkcjonalnych. W przypadku znacznej różnicy pomiędzy zadaniami a ponoszonymi kosztami ważne jest uszczegółowienie kosztów do poszczególnych jednostek, a nawet stanowisk pracy. Zadania ustala się na podstawie ewidencji (nawet tej, którą uznaje się za fikcyjną) i obserwacji. Układ kosztów

według stopnia reagowania na zmianę skali produkcji uwzględnia koszty stałe i zmienne. Na podstawie tego układu profesjonalnie działające organizacje szarej strefy wyznaczają:

- optymalną skalę produkcji,
- próg rentowności,
- poziom zysku,
- stopień wykorzystywania majątku,
- planowane inwestycje.

Tabela 3.5. Powiązanie kosztów przedsiębiorstwa szarej strefy i ich wpływ na podatki

Czynniki produkcji (wykorzystane zasoby)	Symbol	Układ kosztów i wpływ na podatki				
		rodzajowy	kalkulacyjny	funkcjonalny	skali	rodzaj podatku
Materiały	M	K mater.	Koszty mat.	K wydziałowe		VAT
Zatrudnienie	Z	K pracy	Koszty rob.	K zarządu	Ks	CIT
Środki trwałe	S	Amortyzacja	Koszty pozostałe	K sprzedaży		PIT
Usługi	U	Opłaty	Koszty wydziałowe	Materiały	Kz	Akcyza
Środki finansowe	F	Podatki i obciążenia	Koszty ogólnozakładowe	Robocizna		

ks – koszty stałe
kz – koszty zmienne

Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem: Grzenkowicz N., Kowalczyk J., Kusak A., Podgórski Z., *Analiza ekonomiczna przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.

W przypadku identyfikacji działania przedsiębiorstwa szarej strefy, wykorzystując układ kosztów według stopnia reagowania na zmianę skali produkcji, można:

– przewidzieć kierunek postępowania tego typu podmiotów,
– na podstawie jednostek wzorcowych oszacować skalę obrotów, dochodów, zysków.

Układ kosztów według typów prowadzonej działalności kwalifikuje koszty na podstawie rachunku zysków i strat. Ustala się wielkość i strukturę kosztów, przyczyny ewentualnych różnic.

Aktywność przedsiębiorstw szarej strefy można zidentyfikować na podstawie obowiązujących rodzajów kosztów oraz podstawowych rodzajów podatków zasilających budżet, tj. PIT, CIT, akcyzę oraz VAT.

Analizując bezpieczeństwo publiczne w kontekście szarej strefy, należy zwrócić uwagę na główne procesy zachodzące w tej kategorii:

I. Gromadzenie dochodów i przychodów publicznych.
II. Wydatkowanie środków publicznych.
III. Finansowanie potrzeb pożyczkowych budżetu państwa.
IV. Zaciąganie zobowiązań angażujących środki publiczne.
V. Zarządzanie środkami publicznymi.
VI. Zarządzanie długiem publicznym.
VII. Rozliczenia z budżetem Unii Europejskiej.

W każdym z tych zakresów możliwe są zagrożenia. Pierwszy z nich został poruszony z uwzględnieniem funkcjonowania przedsiębiorstw, które deformują system podatkowy i ograniczają przychody publiczne.

Rysunek 3.3. Schemat wyłudzeń z budżetu państwa

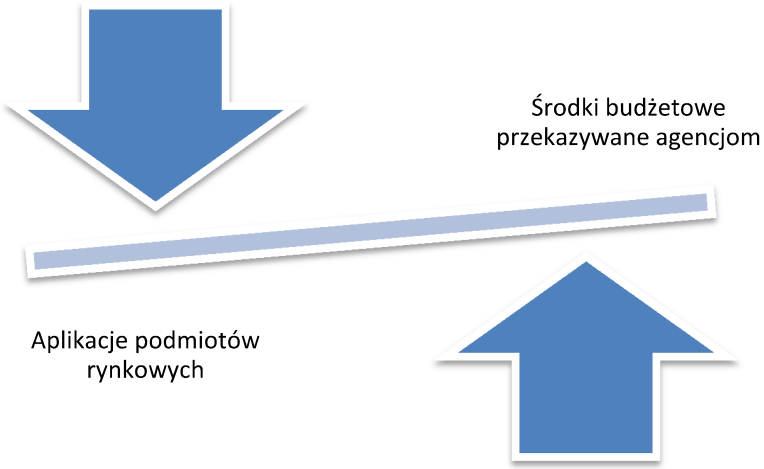

Źródło: opracowanie własne.

Budżet państwa zasila różnego rodzaju agencje rozwoju, np. Agencje Rozwoju Regionalnego. Na podstawie aplikacji do agencji przedsiębiorcy starają się o dofinansowanie określonych projektów. Zdarza się tak, że wnioski są składane tylko po to, aby wyłudzić środki budżetowe. Taki przypadek miał miejsce w województwie warmińsko-mazurskim: „Zarzut oszustwa i oszustwa kapitałowego usłyszało małżeństwo przedsiębiorców z powiatu olsztyńskiego oraz właścicielka jednoosobowej firmy budowlanej. Są oni podejrzani o wyłudzenie z Warmińsko-Mazurskiej Agencji Rozwoju Regionalnego w Olsztynie ponad 1,3 mln zł. Środki te zostały zainwestowane w wybudowanie stacji diagnostycznej i wyposażenie warsztatu samochodowego. Podejrzani częściowo przyznali się do zarzucanych im czynów i złożyli obszerne wyjaśnienia. Policjanci zajęli majątek podejrzanych wart 200 tys. zł oraz między innymi luksusowe samochody. W wyniku realizowanych przez organy ścigania czynności doprowadzono także do zwrotu otrzymanych z dofinansowań środków, ponad 700 tys. zł. Sprawa została skierowana do sądu" [www.warminsko-mazurska.policja.gov.pl/.../1098, data dostępu: 21.12.2014].

Bardzo ważnym zagadnieniem w kontekście bezpieczeństwa publicznego jest finansowanie potrzeb pożyczkowych państwa. Z reguły dominuje sytuacja, kiedy wydatki przekraczają wpływy budżetowe. Deficyt budżetowy jest finansowany z kredytu. Dzieje się tak niezależnie od stopnia rozwoju gospodarczego i rozmiarów szarej strefy. Jednak rozmiar szarej strefy jest powiązany z możliwościami zaciągania kredytu i jego spłaty. Pierwszy aspekt dotyczy wizerunku danego państwa. O wiele trudniej (a jeżeli już, to na znacznie gorszych warunkach) zaciągnąć kredyty państwom, w których występuje duża szara strefa. Wierzyciele obawiają się z jednej strony zmarnowania przez władze udzielonych kredytów (np. w wyniku korupcji lub też na podstawie źle podjętych decyzji inwestycyjnych, co wynika z zatrudniania nieprofesjonalnej kadry – protekcjonizm), a z drugiej spłaty zaciągniętych zobowiązań. Nawet w przypadku Ukrainy, która zdobyła uznanie międzynarodowej opinii publicznej (kurs prorynkowy, ograniczenie korupcji, bliższe związki z Europą Zachodnią), kolejne transze kredytów są uruchamiane sukcesywnie. Międzynarodowy Fundusz Walutowy przyznał Ukrainie drugą transzę pożyczki, wynoszącą 1,39 mld dol., związaną z programem kredytowym przeznaczonym dla tego kraju. Pomoc zaoferowała też Japonia. Mimo to MFW prognozuje, że ukraińska gospodarka skurczy się w tym roku o blisko 6,5% PKB. Kredyt przekazany przez MFW to część wartego 27 mld dol. programu pomocowego dla Kijowa. Wcześniej, bo już w maju, Kijów otrzymał pierwszą część kredytu opiewającego na kwotę 3 mld dol. Ponieważ obecna polityka rządu Arsenija Jaceniuka została oceniona przez Fundusz pozytywnie, dał on zielone światło do uruchomienia dalszej części programu pomocowego. Środki, które Ukraina teraz otrzymuje, przeznaczyć ma na reformy gospodarcze kraju. Trudną sytuację

potęguje wojna toczona obecnie we wschodnich rejonach kraju. W 2013 roku przemysłowe regiony, doniecki i ługański, wypracowały aż 17% całego ukraińskiego PKB. Teraz są dla budżetu olbrzymim obciążeniem, co związane jest z kosztownymi działaniami wojennymi na tych terenach [www.MFW-pomoze-ukrainie-druga-transza-kredytu-przyznana/, data dostępu: 24.12.2014].

Kraje o wysokim stopniu korupcji są postrzegane jako atrakcyjne miejsca do prania brudnych pieniędzy – system bankowy jest mało transparenty, władze niechętnie (deklaracje mogą być liczne) współpracują z międzynarodowymi organizacjami oraz wdrażają stosowne reformy. Drugi ważny aspekt dotyczy zaspakajania rzeczywistych potrzeb pożyczkowych państwa. Jeżeli są one zaspakajane, wówczas można liczyć na poprawę sytuacji makroekonomicznej danego państwa i zwrot środków w kolejnych latach. Można posłużyć się przykładem Tadżykistanu. Kraj ten posiada znaczne rezerwy wody i z uwagi na duże możliwości wykorzystywania elektrowni wodnych mógłby być ważnym wytwórcą i eksporterem energii nie tylko w regionie. Z jednej strony kredyty przeznaczone na ten cel mają realne podstawy wysokiej stopy zwrotu, ale z uwagi na dużą korupcję nie jest pewne, że gros środków zostanie prawidłowo wydatkowane. Podobny problem dotyczy inwestorów zagranicznych. Z uwagi na korupcję inwestorzy nie realizują wspomnianych inwestycji.

Pranie brudnych pieniędzy wywołuje niekontrolowane impulsy inflacyjne. Inwestorzy mają utrudnione prowadzenie rachunku opłacalności działalności gospodarczej. Zyski, jakie się pojawiają, np. w postaci sprzedaży zapasów czy niższych odpisów amortyzacyjnych, są krótkotrwałe. Tak samo jak szybko się pojawiają, tak samo szybko znikają. Odpisy amortyzacyjne nie uwzględniają inflacji, a w związku z tym przedsiębiorcy nie są w stanie odtworzyć swojego parku maszynowego. Ponadto bank centralny podwyższa stopy procentowe (chcąc tym samym zmniejszyć ilość pieniądza w obiegu), co powoduje zwiększenie kłopotów tych przedsiębiorstw, które mają w strukturze aktywów duży udział kapitału obcego. Muszą bowiem liczyć się z wyższymi kosztami pozyskania kapitału obcego.

Przedsiębiorcy, osoby prywatne starają się przynajmniej część swoich środków lokować w walutach kluczowych. Cena walut rośnie (zgłaszany jest bowiem popyt na waluty) i państwo ma znaczne problemy z terminowością realizowania swoich zobowiązań kredytowych. Maleją nie tylko oszczędności gospodarstw domowych, przedsiębiorstw oraz rezerwy państwa, lecz także zdolność do generowania większych oszczędności. W przypadku prania brudnych pieniędzy dochodzi bardzo ważny element podważenia skuteczności działania państwa jako organu władzy. Wiarygodność władzy maleje.

Bezpieczeństwo publiczne jest także zagrożone w wypadku barku równowagi na rynku pieniężnym. Równowaga ta kształtuje się, kiedy popyt i podaż na

rynku są sobie równe. Podaż pieniądza jest egzogenicznie wyznaczana przez bank centralny. Niezmiernie istotną kwestią pozostają motywy trzymania i gromadzenia pieniądza.

Są to motywy:

- ostrożnościowy (bezpieczeństwa),
- transakcyjny,
- spekulacyjny.

Szara strefa deformuje powyższe motywy działania. Przyjmuje się bowiem, że popyt na pieniądz (podyktowany przez motyw transakcyjny i ostrożnościowy) zwiększa się wraz z dochodem (rysunek 3.4.).

Rysunek 3.4. Popyt na pieniądz kreowany motywem transakcyjnym i ostrożnościowym

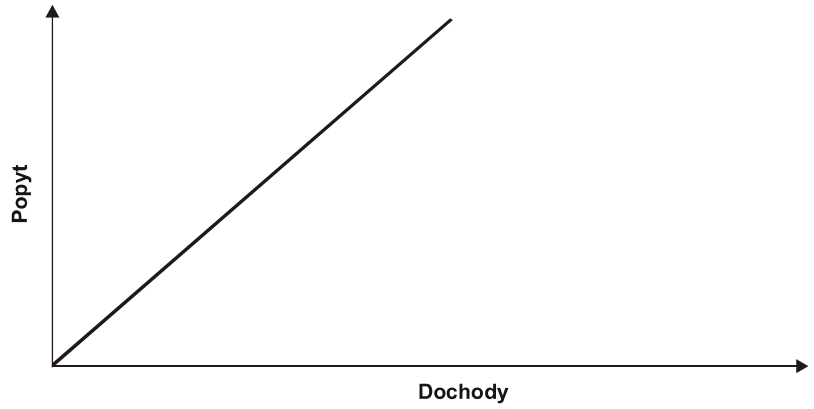

Źródło: opracowanie własne

W szarej strefie występuje znaczne zdywersyfikowanie dochodów, zmienia się ich struktura – rośnie grupa osób o najniższych dochodach, w praktyce zanika warstwa średnia (rysunek 3.5.).

W szarej strefie dochody podmiotów rynku finansowego zmieniają się w zależności od jej skali. Im szara strefa jest większa, tym większy staje się popyt na pieniądz pochodzący spoza legalnego obrotu. W związku z tym wraz ze zwiększeniem dochodów i rozmiarem szarej strefy następuje spadek popytu na pieniądz wywołany motywem ostrożnościowym i transakcyjnym. Ponadto w szarej strefie znika (lub ulega znacznemu ograniczeniu) popyt na pieniądz wywołany motywem spekulacyjnym. Motyw ten jest kształtowany przez oczekiwaną stopę procentową. W tym kontekście popyt na pieniądz zmienia się odwrotnie proporcjonalnie

do stopy procentowej. Im wyższa stopa procentowa, tym mniejszy popyt na pieniądz. Należy przyjąć założenie, iż oczekiwania w stosunku do stopy procentowej są wśród podmiotów rynkowych bardzo rozbieżne. Rozbieżność ta zwiększa się w zależności od rozmiarów szarej strefy. Jest ona wprost proporcjonalna. Ograniczeniu ulega także sytuacja, w której na rynku ma miejsce równowaga (pomiędzy popytem a stopą procentową, inspirowana motywem spekulacyjnym), a towarzyszy temu określony poziom szarej strefy. Brakuje zatem możliwości ustalenia momentu, w którym popyt na pieniądz jest doskonale elastyczny wobec stopy procentowej. W związku z czym nie ma możliwości powstania pułapki płynności.

Rysunek 3.5. Popyt na pieniądz kreowany motywem transakcyjnym i ostrożnościowym w szarej strefie

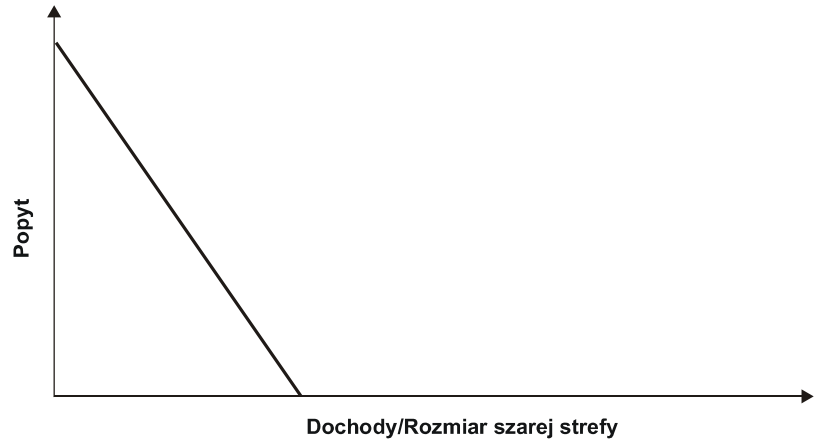

Źródło: opracowanie własne.

Im bardziej będzie rósł popyt na pieniądz (wywołany impulsami w szarej strefie), tym wyższa powinna nastąpić podwyżka stopy procentowej w celu utrzymania równowagi na rynku pieniężnym. W szarej strefie popyt na pieniądz jest nieelastyczny wobec stopy procentowej. Wynika to z tego, że na rynku pieniężnym występuje dualizm. Jest rynek popytu na pieniądz oficjalny i jest nieoficjalny, wywodzący się z szarej strefy. Oba rynki się przenikają. Nieelastyczność wynika z dwóch podstawowych uwarunkowań:

1) popyt na pieniądz na rynku oficjalnym jest kreowany przez trudne do oszacowania motywy, np. chęć legalizacji kapitałów powstałych w szarej strefie; stąd niespodziewanie i gwałtownie może zwiększyć się popyt,
2) rozmiar szarej strefy i warunki, jakie kształtują w niej popyt na pieniądz, mogą „sterylizować" popyt na pieniądz na oficjalnym rynku.

W kontekście powyższych rozważań bezpieczeństwo finansów publicznych jest także zagrożone z uwagi na to, że państwo nie jest w stanie prowadzić skutecznej polityki pieniężnej (ekspansywnej lub restrykcyjnej). Kiedy jest duża podaż pieniądza na oficjalnym rynku (przy ustalonej elastyczności dochodowej popytu na pieniądz), władza monetarna odpowiednio zmienia wysokość stóp procentowych. Wówczas także zmienia się popyt na pieniądz. Tak się dzieje w przypadku rynku oficjalnego. Natomiast rynek szarej strefy może spowodować, że zmiany stóp procentowych nie wywołają zmian w popycie na pieniądz na rynku oficjalnym.

W konsekwencji powyższych rozważań należy stwierdzić, iż szara strefa modyfikuje elastyczność popytu na pieniądz.

Rysunek 3.6. Stan na rynku pieniężnym z uwzględnieniem szarej strefy

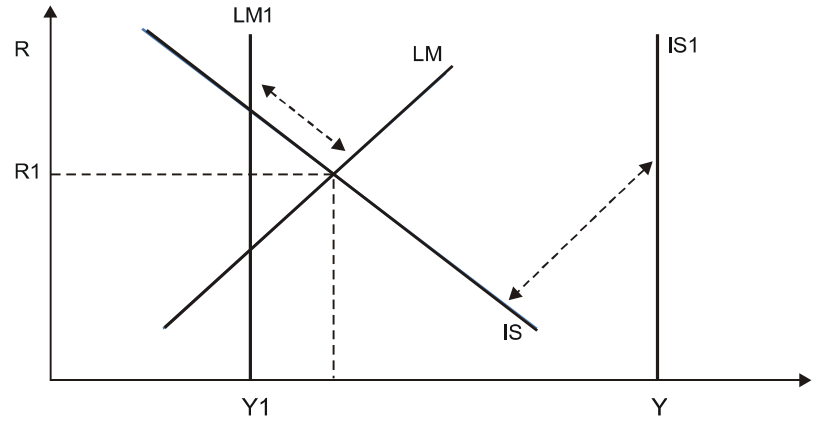

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku braku szarej strefy przy określonych dochodach (Y1) jest możliwe ustalenie równowagi przy odpowiedniej stopie procentowej. Nachylenie krzywej LM jest uzależnione od elastyczności popytu na pieniądz względem stopy procentowej. Krzywa ta zmienia się w zależności od rozmiarów szarej strefy. Im jest większa szara strefa, tym elastyczność jest mniejsza. W skrajnym przypadku krzywa LM oraz IS są pionowe, więc działania polityki fiskalnej nie powodują zmian w poziomie dochodów. Ewentualne zmiany stóp procentowych nie zmienią poziomu inwestycji (co ma kolosalne znaczenie w kontekście zmian na rynku pracy i późniejszych dochodów budżetowych), dochodów podmiotów rynkowych. Zmiany stóp procentowych mogą bowiem być korygowane zmianą dochodów w szarej strefie. Im szara strefa okazuje się bardziej dochodowa niż sfera

oficjalna, tym bardziej zwiększa się jej rozmiar oraz zmniejsza się skuteczność polityki monetarnej. Na marginesie powyższych rozważań niezwykle ważną kwestią jest identyfikacja skali szarej strefy i jej współzależności z oficjalną sferą. Jak już wspomniano, można przyjąć kilka ważnych założeń:

1) rozmiar szarej strefy w poszczególnych krajach nie ulega zmianie. W miejsce wykrytej i zlikwidowanej działalności pojawia się nowa, trudniejsza forma do wykrycia przez organy ścigania;
2) im bardziej rozwinięta gospodarka rynkowa, tym związki szarej strefy z legalnym rynkiem finansowym są ściślejsze;
3) gospodarki przechodzące transformację i słabo rozwinięte gospodarczo charakteryzują się wyższym stopniem szarej strefy;
4) w gospodarkach słabo rozwiniętych gospodarczo legalny rynek finansowy jest bardziej odizolowany od nielegalnego rynku. Kwestią otwartą pozostaje to, który z nich jest dominujący. Jeżeli szarej strefie towarzyszy wysoki poziom korupcji, wówczas rośnie znaczenie nielegalnego rynku finansowego;
5) szara strefa stwarza duże problemy dla bezpieczeństwa państwa zarówno w krajach rozwiniętych gospodarczo, jak i w krajach słabo rozwiniętych. W tej pierwszej grupie metody działania w szarej strefie są bardzo „wyrafinowane" (wywołują duże szkody), natomiast w tej drugiej grupie wielkość szarej strefy jest szkodliwa dla gospodarki. Występuje efekt skali, przy jednoczesnych prostych metodach działania;
6) mechanizm szarej strefy w pewnym stopniu podlega „antropologizmowi". Formy działania z krajów rozwiniętych gospodarczo są przenoszone do państw słabo rozwiniętych, przechodzących transformację. W tych ostatnich w strukturze szarej strefy dominują bardziej pospolite przestępstwa gospodarcze.